

HAFIZASINI KAYBEDEN KENT ANTEB

Fatma Özbiçki

Yüksek Lisans Öğrencisi, Gaziantep Üniversitesi

ozbickifatma@gmail.com

orcid: 0009-0008-2152-1274

Murad Uçaner tarafından yazılan kitabın ilk baskısı Dipnot Yayınları tarafından 2022’de basıldı. Kitapta Antep’in tarihsel zaman içerisinde değişim ve dönüşümüne değinilmektedir. Bunun yanı sıra birbirinden farklı anlatıların konu edildiği bölüm başlıklarıyla beraber 25 öyküden ve 286 sayfadan oluşmaktadır. Yazar Antep’in tarihi mekanlarını kendi perspektifi çerçevesinde anlatmaya çalışmıştır. Kentteki mekanların başlangıcından günümüze kadar geçirmiş olduğu değişim ve dönüşümleri kendi dilinden, onları konuşturarak bize canlı bir şehir portresi sunmaktadır. Mekanların kendilerini anlatmalarının yanı sıra, eski fotoğraflarla da okuyucuya canlandırıcı bir izlenim sunmuştur.

Bu çalışmanın benzer kent çalışmalarından ayrılan yönü ise; yapılan sözlü tarih çalışması ile geleneksel tarih yazımına bir eleştiri getirildiği görülmüştür. Yazar öncelikle tarihsel anlatıya yeni bir boyut getirmiş ve tarih yazıcılığına her bir başlık adı altında eleştirel bir yaklaşım geliştirmiştir. Bunu yaparken de tarih anlatısını kabul etmekten ziyade onun yeniden yorumlanabileceğini ve metin içinde kendi anlatısıyla konuşturmayı başarmıştır. Antep’in hafızalardan silinmeye çalışıldığını, yüzyıllık mekanlar üzerinden okuyucularına canlı bir portre sunarak anlatmıştır. Bununla beraber “Antep” kimliğinin mekânlar üzerinden nasıl bir değişim ve dönüşüm geçirdiğini metin içinde okuyucularına sunmaktadır. Uçaner, metin boyunca Antep’in yerli halkının yanı sıra Ermenileri de ön planda almış ve pek çok başlıkta kiliseler, çarşılar ve konaklar ile ilgili bilgiler vermiştir. Tarih bilgisiyle mekân tasvirini çok iyi harmanlamıştır. Bir yandan da yazar geleneksel tarih anlatısına bir bakıma eleştiri getirdiğini vurgulamaktadır. Tarihi mekânlar üzerinden Antep hafızasındaki belleği canlandırmaya çalışmış ve tarihin yeniden yorumlanabileceğini eserinde göstermiştir.

Kitabın önsözünde bu durum veciz biçimde ifade edilmektedir: “Bir şeyi, bir yeri hatırlamak ve hafızaya kazımak için onu evvel hayal etmek, muhayyilenizde canlandırmak gerekir. Bu kitapta yer alan ise, mekanları kendi ağzından bizlere hatırlatmaktadır”. Giriş kısmında Antep’in adının kökenlerine değinilmiştir. Anlatıya göre Ağrı kentinin Tutak yakınlarında, Anteba kentinde yaşayan halk Doliche’ye (Dülük bölgesi) göç ederek Antep’in ilk kurucularını oluşturmuşlardır. Antep’te depremden sonra kale civarına yerleşen Doliche’liler bu kente “Antep” ismini vermiştir. Fakat bazı kaynaklarda Ayntab olarak da yer almaktadır. Burada Antep kişinin kendi ağzıyla anlatılır. Bölge birden çok uygarlığın istilasına uğramış; bunun yanı sıra yazar 13.yüzyılda bölgeye gelen Ermenilerin de kentin kurulmasında etkisi olduğunu ifade etmektedir.

Antep’in Osmanlı yönetimine girmesinden sonra Ermenilerin neredeyse tamamının Antep’i terk ettikleri, ancak bu durumun yarattığı ciddi ekonomik ve sosyal gerileme nedeniyle bir süre sonra yeniden bölgede iskan edilmelerine izin verilmiştir. Buna ilaveten yöneticiler, Ermeni halkın can ve mal güvenlikleri sağlayacaklarına en önemlisi de dinlerine karışılmayacağını güvencesini vereceklerine dair haberciler gönderilmiştir. Ermeni halkının geri dönüşüyle

şehrin ticaret ve sosyal hayatı yeniden canlanmıştır. Geri dönen halk, bu kez kale civarına değil de kente uzak sayılabilecek “Şhreküstü” bölgesine yerleşmişlerdir.

Osmanlı egemenliğinin ilk günlerinde Ermenilerin neredeyse tamamı gitmiş ve çok geçmeden ekonominin çöktüğü gerçeğiyle yüzleşen halk ciddi zorluklarla karşılaşmıştır. Kentte ciddi bir yoksulluk baş göstermiş, işin ehli az sayıda zanaatkâr kalmıştır. Deyim yerindeyse ekonomik kriz yaşanmaktadır. Antep halkı uzun yıllar bu ekonomik sorunlarla boğuşurken Osmanlı balkanlarında ayrılıkçı isyan hareketleri başlamış, Osmanlı Avrupa'nın hasta adamı konumuna gerilemiştir.

Ondokuzuncu yüzyıla gelindiğinde, yazarın ifadesiyle halkın bir bölümü hızla kalkınıp çağın nimetlerinden yararlanırken, bir bölümü Ortaçağ karanlığına sürüklenmiştir. Özellikle gelir dengesi bozulmuş ve sınıfsal çelişki şiddetlenmiştir. Antepin yerli halkı açısından bu bozulma Türk ve Müslüman unsurun aleyhine seyrederken Ermeni nüfusun lehine gelişmiştir. 1. Dünya Savaşı'na gelindiğinde zaten zor durumda olan halk savaşın başlamasıyla beraber iyice yoksullaşmıştır. 1923 yılının başlarında tüm Ermeniler bölgeden gönderilmiş ve Antep nüfusun tamamı Müslüman halk olan bir kente dönüşmüştür.

1950'li yıllara gelindiğinde 2. Dünya Savaşı bitmiş her yerde liberalizm rüzgârı esiyordu. Bunun etkisiyle devletçi ekonomiyi savunan CHP iktidarı kaybetmiş, yerine liberal ekonomiyi savunan DP iktidarı gelmiştir. Yazar DP iktidarında ve sonraki askeri darbe dönemlerinde kent hafızasının ciddi yara aldığını ifade etmektedir.

İlk olarak “Alaeddevle Cami'si” anlatılıyor. Ardından yazar kiliselerden bahseder buradaki amaç, Ermeni yapılarının unutturulmaya çalışılmasını engellemek ve bunu bir nebze de olsa hafızalarda canlanmasını sağlamak için birtakım çalışmalar yapmaktır. Bununla beraber Antep anlatıcısı, kilisenin yapılışında birçok aksaklıkların yaşandığını belirtmektedir. Bir başka bölüm başlığı olan yazıda da geniş yer verilen “Amerikan Hastanesi” Dr. Azariah Smith Memorial Hastanesinin kuruluşundan tutun da verdiği sağlık hizmetlerine kadar kimsenin etnik kimliğine bakılmaksızın sağlık hizmetlerinden yararlanmalarını sağladığı vurgulanmıştır. Dr. Smith tedavi olmak için gelen Ermeni ve Müslüman halka kendi evinde klinik hizmeti vermesi ve ilaç temin etmesinden övgüyle bahsedilmiştir. Bunun yanı sıra tıbbi çalışmalarını da genellikle yoksullara yardımcı olmak için yapmıştır.

Bir başka başlık ise Kız Enstitüsü'nün kendi tarihi anlatırken bunun içinde ayrı öykülere yer verilmiştir. Bu anlatılan öykülerle yazar, aslında burada tarihsel olarak geriye dönüş tekniğini titiz bir şekilde yazıya yansıtmıştır. Burada başlıktan da anlaşılacağı üzere Kız Enstitüsü'nün Antep'te okuma yazma öğrenen kızların öncüsü olduğuna değinilmiştir.

“Arasa” başlıklı diğer yazıda, kentin ticari ve iktisadi bağlamında kalbi olduğu anlatıyor. Her başlık altında Antep'in geçmişinin izlerinden yola çıkarak, belleği canlı tutulmaya çalışılmıştır. “Kırkayak” başlığında yazar, diğer öykülerinde yaptığı gibi sizi geçmişe götürüp şimdiyle sıkı bir bağ kurduğunu realist bir bütünlüğe dayandırmış ve metni okuduğumuz zaman bunu çok titiz bir şekilde harmanlayabilmiştir. Kırkayak yerleşimi önceleri Başkarakol olarak anılıyordu. Kısa kısa bölüm başlıklarına baktığımızda “Balıklı Çarşısı” 60/70 yıl önce kentin en büyük çarşısıydı, ardından “Boyacı Camisi” anlatılıyor.

Yazar “Ermeni Katolik Kilisesi'ni” anlatırken burada metni konuşurarak, Ermeni Kiliselerinden en talihsiz olanı olduğunu ifade etmektedir. Bu bölümde Ermeni cemaatinin iki önemli kilisesinden bahsedilmiştir. Başlıklara bakıldığında metin içinde en çok adından bahsedilen kilise yapılarıdır. Bunlar Kayacık kilisesi ve Kendirli Kilisesi'dir. Bir diğer önemli

başlıkta ise, Mardintepe Düztepe ve Kurban Baba olarak adlandırılan iki tepenin arasında yer alan bölgenin zamanla tepenin etrafına konutlar yapılmasıyla yerleşim yeri haline gelişi aktarılmaktadır. Bunun yanı sıra bakıma muhtaç olan düşkünlere ev sahipliği de yapmıştır.

Diğer bir başlık ise, yazar şehrin hafızasının tapu defterleri, vakıf kayıtları, şer'i siciller vb. evrak aracılığıyla izlenebileceğini, Antep'te ise yaşanan afetler, savaşlar, göçler ve özensizlik nedeniyle bu kayıtların takip edilemeyecek kadar tahrif olduğunu belirtmektedir. 1856'da Antep'te kurulan ilk Ermeni okulu olan "Nersesyan Okulu", "Sacur Suyu" ve "Saburcu" gibi bugün dahi kentte görülen mevkilerin tarihinden bahsedilmiştir. Bir zamanlar Antep'te son söyleyeceği sözü ilk başta söyleyenlere atfen söylenmiş "Suyu Pancarlı' dan kesmek" diye bir deyim vardır, gerçekten de eğer Alleben deresini Pancarlı' da bir bent ile kapatırsanız kentin tamamı susuz kalırdı. Pancarlı ismi bu nedenle suyun kaynağı olan yer olarak geçmektedir. Saburcu ise, 1930/1990 yılları arasında Antep'in nabzının attığı yer olarak anlatılmaktadır. Burası daha çok devlet dairelerinin olduğu bölge bakımından önemliydi. Bir başka cami "Şıh Fethullah Camisi'dir" bunun yanı sıra en son başlıkta da "Varyantan Okulu" anlatılmıştır.

Özetle; Uçaner'in, eserinde tarihe tanıklık edecek olan görevi öyküleri üstlenmiştir. Antep'in mekanlar üzerinden değişim ve dönüşümü yazarın anlatımıyla hafızlarda canlandırılmıştır. Antep'in tarihi mekanları üzerinden farklı bakış açısıyla, geleneksel olanla güncel olanın mekanlar üzerinden bir panoraması çıkartılmıştır. Azınlık durumda olan Ermeni halkını metin içinde ön planda tutarak "Antep" özelinden yola çıkarak Türkiye'nin bir panoramasını çıkarmıştır.